TE BEANTWOORDEN UITDAGING

In de eerste plaats stel ik het buitengewoon op prijs, dat ik hier niet begroet ben op de in de laatste weken gebruikelijke wijze met kreten als „Diepenhorst op de snijtafel", maar dat men

— wellicht in de hoop op een spoedig einde — nog met applaus heeft willen beginnen. Overigens, op mijn beurt zou ik u mijn bijzondere erkentelijkheid willen betuigen, dat ik op dit ogenblik mag optreden. Want een beter bewijs daarvoor, dat de A.R.P. een sociale partij is en haar beschermende hand uitbreidt over de „under-dog" is niet te leveren, dan door hier thans een vergeten spaarder in uw midden toe te laten. Het is bovendien zo, dat ik in het kabinet tegenover de beide andere excellenties

— dit wordt het laagtepunt van mijn redevoering, en nu zal minister Biesheuvel verdwijnen — een buitengewoon bescheiden houding aanneem. Immers, wat kan ik beginnen tegenover een machtig agrariër, die van mening is, dat hij heel Europa dirigeert; wat kan ik beginnen tegenover iemand, voor wie alle grote ondernemingen, vanaf een niet nader aan te duiden gloeilampenfabriek in het zuiden des lands tot de machtige textielindustrie in Twen the kennelijk sidderen, zoals ook nog vandaag in deze vergadering bleek. Nog eens: u laat op dit ogenblik een zeer nederige en zeer bescheiden jongeman van niet nader aan te duiden leeftijd toe en ik ben daar, vooral in mijn demissionaire staat, buitengemeen erkentelijk voor.

In deze wereld

Ondertussen zou ik u wel een ogenblik bij deze vraag willen bepalen: of het in dit slotwoord niet aanlokkelijk voor mij zou geweest zijn om mij een ogenblik terug te trekken op onze gemeenschappelijke geestelijke eigendom. Want die gemeenschappelijke, geestelijke eigendom schonk in het verleden toen wij verkiezingsoverwinningen behaalden houvast. Ze stelt ons ook in staat om op de toekomst te preluderen. Men kan altijd bij het verleden aanknopen, men kan over het jaar 2000 filosoferen en men is bij dit laatste geheel vrij, want wij weten zelfs

niet het weer voor over twee dagen te voorspellen. Wat ligt er meer voor de hand dan dat ik deze richting zou inslaan? Maar ik zou hier op vrije wijze willen aansluiten bij een woord van de grote Engelse econoom Keynes — het is wel goed wanneer u merkt dat de minister van Onderwijs en Wetenschappen ook de economie volledig beheerst — die verklaarde, dat zulk een beperkte positie-keuze conservatief maakt. Juist zulk een conservatisme moet een beginselpartij als de onze tot elke prijs — het is dan natuurlijk een conservatisme in de verkeerde zin — vermijden.

Ik had het over een beginselpartij als de onze, de A.R.P. Ik heb uit de kranten kennis genomen van de met de snelheid van een nooddoop zich voltrekkende herdoop van onze politieke organisatie, tot evangelisch politieke richting. Ik twijfel op dit ogenblik nog aan de wettigheid van deze doopsbediening, maar laat nu deze kwestie in het midden. U zult mij wel veroorloven als trouw anti-revolutionair onze partij deze middag nog met de gebruikelijke roepnaam aan te duiden. Welnu, onze party als beginselpartij verkeert in groter moeilijkheden, dan andere wat licht geschoeide politieke organisaties. Echter ik laat deze voorlopig rusten. Er zijn zwarigheden welke wij met alle partij en gemeen hebben. In de eerste plaats is er het feit, dat de term partij bij sommigen de indruk wekt, dat niet het algemene, maar het particuliere belang wordt gezocht. In de tweede plaats bezorgt last, dat er aanstonds wordt gedacht aan onwaarachtigheid, aan politieke ambitie en wat dies meer zij. Gedurende de Franse revolutie heeft een bekend politicus dit aldus uitgedrukt: „Wij zijn te fier om ook maar aan partijschap te denken". Het is een omstandigheid, die wij hebben te verrekenen. Dan in de derde plaats staat vast, dat partij en het op dit ogenblik bijzonder volhandig hebben in een kleine natie. Nederland is betrekkelijk onaanzienlijk en ons werelddeel Europa wordt in de buitenlandse literatuur tussen de grote continenten, die met elkaar om de oppermacht strijden, als een dwerg aangeduid. Dat wil het volgende zeggen. Het is heel aardig en heel verleidelijk om zich van tijd tot tijd alleen op de wereld te wanen, en te doen alsof men het voor het zeggen heeft. Maar wij zijn volkomen ingekapseld, of wij het willen of niet, in verband met de Europese gemeenschappen, wij hebben aan speelruimte verloren in verband met het aangaan, het noodzakelijk aangaan, van verbintenissen want gepantserde Russische divisies bevinden zich op enkele honderden kilometers
afstand van Oldenzaal; wij zijn gedwongen geweest tot het sluiten van internationale militaire bondgenootschappen. Aan de ene kant gevaarlijk, aan de andere kant nog buitengemeen gelukkig! Maar nog eens: wat zal dan een kleine natie aan zichzelf overgelaten, wat zal een niet zo grote partij als ze zelfstandig te werk moet gaan? Nog op een andere wijze, wij moeten altijd eerlijk blijven, is de speelruimte vandaag ingeperkt. Want niet alleen wij, ook de socialisten, ook de katholieken, zelfs de Boerenpartij, om tenslotte niemand over te slaan, hebben zich rekenschap te geven daarvan, dat wij ons tezamen met 12'/j miljoen Nederlanders bevinden daar waar wij vroeger, 80 jaar geleden, met ongeveer 4 miljoen het bestaan mochten slijten. De grote stad dringt zich allerwege op. In de toekomst zal het wonen in een bevolkingsagglomeratie van enkele honderdduizenden regel zijn. Wij stapelen, het kan niet anders, in barre antropotheken, in mensenstapelplaatsen de gezinnen op. U moet zich een ogenblik voorstellen, een vrije zondagmiddag

als de zon schijnt op een veertiende verdieping: man, vrouw en zes kinderen. Men kan dan zeggen: het harmonium doet het onder die omstandigheden buitengemeen goed, echter ik waag het, om dit in twijfel te trekken. Daar is verder, ook hier kan geen partij aan toe of af doen, de ruimtelijke ordening. Als u op een zaterdagmiddag Zandvoort bezoekt en u ziet daar hoe 150.000 Amsterdammers proberen het ene been bij het andere in zee te trekken, wat aan enkelen dan nog gelukt, is het wel duidelijk voor welk een harde realiteit wij staan. Ik zwijg over de luchtverontreiniging — de nadere verkiezingsstrijd zal daaraan geen goed doen —, ik zwijg kiesheidshalve over het probleem van de geboortegolf. Het huwelijksgeluk van 1945-1946 is op dit ogenblik in tastbare vorm bij de universiteiten aanwezig. Het opgeroepen echo-effect doet vrezen voor een naderende verse kleuterschare in de jaren 1967 en 1968. De huidige staatssecretaris, die overigens zelf reeds in menigte is uitgebroken, en die voor een prachtig nageslacht heeft gezorgd, staat gereed om dit striemend geweld van allerlei huwelijksevoluties ook metterdaad te aanvaarden en op een voor het onderwijs juiste wijze te verwerken. Ondertussen, dat kost geld; ook deze zeer noodzakelijke uitgaven moeten op de een of andere manier in een begroting worden verdisconteerd.

Hier zou ik nog even in volle ernst op een andere zaak willen wijzen. Wij behoren er ons goed rekenschap van te geven, dat met 12‘/2 miljoen mensen in Nederland wij ons moeten voeden, wij ons moeten kleden. Dat betekent, als wij niet beseffen dat mede onze industrie de kurk is waarop de welvaart drijft, wij nergens zijn. En als wij erkennen, dat onze industrie die kurk is, moeten er beslist zijn: speur-ingenieurs, bedrijfs-ingenieurs, wiskundigen, natuurkundigen, scheikundigen, dan mogen wij het midden-kader, dan mogen wij de hogere technische scholen tot geen prijs verwaarlozen, dan moeten wij bereid zijn om ook in de toekomst ten behoeve van het onderwijs gemeenschapsvoorzieningen te treffen. Daarbij moet U natuurlijk vasthouden aan de eis, de besteding van de gelden zij zo doeltreffend als het maar enigszins kan, maar U kunt geen financiële schema’s, U kunt geen kostbare universiteiten als het ware van de begrotingstafel wegvegen, want wij hebben zelf-gevonden octrooien nodig, wij moeten zorgen dat ons niet overkomt, waaraan Engeland lijdt, het euvel van het naar de nieuwe wereld weggezogen Intellect. Nederland mag tot geen prijs Intellectueel draineren. Ik zwijg nog van andere waarden. Dat houdt in, U zult uit hoofde van de precaire Nederlandse bevolkingstoestand, heden en in de toekomst ook genegen moeten zijn om ten deze hoogst noodzakelijke offers te brengen. De A.R.-Kamerfractie heeft zich daartoe in het jongste verleden bereid getoond.

Ik kom in dit verband nog op een ander punt. Namelijk, dat onze samenleving zo ingewikkeld dreigt te worden, dat velen menen: de anonimiteit regeert. Men heeft het in een bedrijf niet meer over de chef, men heeft het over „hogerhand". Wanneer men in aanraking komt met een departement, heeft men het niet meer over deze of gene referendaris, het gaat over ,,de ambtenarij". Wanneer men in het bedrijfsleven met allerlei organisaties wordt geconfronteerd, is er sprake van het naamloze „bureau". Wij moeten voor deze gedachtengang oppassen, zonder de realiteit te miskennen. Want dat ingewikkelder worden van het leven kunnen wij niet keren. Dit verschijnsel aanvaarden wij ook in andere opzichten. De middenstander, zij het dat het hem grote moeite kost, aanvaardt op dit ogenblik, dat hij zich van veel meer tegelijk rekenschap heeft te geven dan zijn vader en dan zijn grootvader. Met de boeren is hetzelfde het geval. De deskundigheid allerwege, een geautomatiseerde, een mechanischer wor-
dende maatschappij vraagt deskundigheid. Deze is allerwege een veel dringender artikel dan dat dit vroeger ooit het geval is geweest. Wij zullen ons die deskundigheid hebben te verwerven en wij zullen ons hebben te verzetten tegen de dwaze gedachte alsof nu enkel de naamloosheid hoogtij zou vieren.

Hier moet even iets gezegd worden over de communicatiemiddelen. Want het is niet langer verantwoord, dat men in de pers of bij de radio, dan wel voor de televisie maar zeer gemakkelijk van de buitenkant een bepaalde gebeurtenis kan verslaan. Het is niet juist, wanneer men een betoog aldus wenst weer te geven: de spreker stond zich kennelijk op te winden en boven zijn vergoorde boordje rolde dreigend de adamsappel heen en weer; met zijn vermolmde tanden drukte hij zijn grote verontwaardiging ten opzichte van het mensdom uit dat niet anti-revolutionair was. Zo mag u onder geen beding te werk gaan. Er wordt een „indringend" weergeven van de kernkwesties verlangd. Men moet werkelijk zeer goed weten, ik zeg niet dat dit niet in ons land meestal het geval is, maar men moet zeer goed weten, waar men over schrijft, want telkens — laten we nemen de oorlog in Zuid-Vietnam, laten wij nemen het wereldvoedsel vraagstuk, laten wij ook een ogenblik denken aan de gehele problematiek van de atoomoorlog — richt men door onnauwkeurigheden grote verwarring aan. Vaak staan de allergrootste kwesties op het spel en het is zaak om eerlijk, om in eerlijke objectiviteit, los van allerlei prikkelende bijzonderheden het standpunt van een persoon, het standpunt van een richting, het standpunt van een land weer te geven.

Allerwege moeten wij als eis stellen zo groot mogelijke deskundigheid. Daarbij dreigt natuurlijk het gevaar dat de band tussen leiders en geleiden niet meer zo sterk trekt en dat de kloof tussen degenen die organiseren en degenen die

georganiseerd worden, steeds wijder begint te gapen. Wij moeten daar, naar vanzelf spreekt, geen genoegen mee nemen. Wij moeten zorgen wat de politiek betreft, dat er geen leken-staatsburgers zijn, maar dat men integendeel allen toegewijd, waar men zich ook bevindt, arbeidt ten behoeve van de gemeenschappelijke zaak.

Nu keer ik weer terug naar de staatkunde in Nederland en naar onze eigen partij. Ik zei al, wij zijn niet alleen op de wereld. Dat betekent, er moet gecombineerd worden geregeerd. Nu begrijp ik wel, als het aantal combinaties beperkt is, vraagt men zich al heel gauw in arren moede af; waarom zo veel lawaai? Want bij

de ene verkiezing worden het socialisten en bij de andere verkiezing schijnen het te worden liberalen, met wie men zee moet kiezen. En bij een derde verkiezing kent men misschien een geconcentreerde christelijke samenwerking. Iemand zegt: al die dingen worden zo moede; wij gewennen langzamerhand aan allerlei leuzen, wij weten dat wij geen partij over 15, 20 jaar aan een bepaalde afgezette lijn kunnen houden. Ik vraag in de eerste plaats: is dat billijk? Ik vraag: is het juist, als men niet over het verleden wil uitwijden en als men over de toekomst niet wil fantaseren, toch geen eis van verantwoordelijkheid, om hier en nu te zeggen waar men staat. Men vormt tenslotte ook een actuele partij. En als men van een actuele partij weet, wat haar diepere grondslag is, als men van een actuele partij weet, wat haar doeleinden zijn, hier en nu, dan geloof ik, dat heel wat, ik zou haast zeggen, borreltafelpraatjes, en in elk geval heel wat lichtvaardige oordelen in rook opgaan.

Ook mag men niet vergeten wat de christelijke politiek, gerekend over de tijdspanne van een eeuw, heeft bevochten. In 1850 werd in Nederland de gemiddelde dagloner 32 jaar. In 1879 was het analfabetisme ten onzent schrikbarend. In 1890 waren er vele arbeidersgezinnen, die als enig dierlijk voedsel karnemelk konden gebruiken. In 1896 leek de jeugdmisdadigheid werkelijk beangstigend. In 1900 was het aantal kelderwoningen in Amsterdam ontstellend groot. Met dat alles — ik noem nog een andere bijzonderheid uit later tijd — met slechts drie dagen vacantie voor een schilder in het jaar 1935 — is ten enen male gebroken. Men moet goed weten waar wij vandaan komen, dank zij een democratische, mede ook dank zij een christelijke democratische inspanning in partijverband.

Verder zou ik erop willen wijzen, dat men spottend van de week heeft gezegd — en heel aardig heeft gezegd — dat om vijf uur Wim Kan op straat stond en dat te zelf der tijd het kabinet op straat stond. Ik geef dat onmiddellijk toe. Maar noch naast het kabinet, noch naast Wim Kan bevond zich op dat ogenblik de geheime politie. Men moet zich een ogenblik realiseren wat of dat metterdaad zeggen wil.

Democratie

Er is nog een punt waar ik in dit verband aan wil herinneren. Men verwijt de anti-revolutionairen wel eens dat zij eenzijdig het gezag naar voren halen, dat zij eenzijdig ook stoffen op de
waardigheid van het publieke leven. Heeft men zich wel eens ingedacht de toestand dat de ene mens de andere een wolf is. Heeft men zich wel eens ingedacht welk een ontzaglijk voorrecht het is wanneer zelfs een falende politie het gezag handhaaft. Bovendien, wat er op dit ogenblik over de politie geschreven wordt — ik heb mij vroeger, dank zij mijn hoogleraarschap in het strafrecht, soms met ons politiebeleid bezig gehouden — raakt metterdaad kant noch wal. Wat verder die zuiverheid van het publieke leven betreft, iedere politicus van wie bewezen zou worden ten onzent, dat hij slechts terzake van zijn stellingkeuze in enig vraagstuk een fles port aanvaard had, was — en terecht — ten enen male verloren. Wij, Zwitserland, Engeland, nog enkele andere West-Europese landen, hebben in elk geval een democratie waarvan de zuiverheid gewaarborgd is, mede gewaarborgd is door partijen, ofschoon deze partijen misschien wel eens wat eigenaardig, misschien wel eens wat electoraal kunnen opereren. In weerwil van schaduwzijden overheerst vandaag beslist het licht.

En dan, men moet geen wonderen verwachten. Wij timmeren aan de democratie. Niet reeds vanaf 1813, de zelfstandigheid van ons koninkrijk. Niet vanaf 1568 of vanaf 1581. Aan de democratie wordt gewerkt vanaf 1215, de Magna Charta in Engeland. Dat wil zeggen: meer dan zeven eeuwen zijn wij reeds bezig. Wij zijn nog niet geslaagd. Maar om nu een streep te halen door heel dat historisch pogen is onrecht; het is ook kortzichtig. Als men naar het verleden verwijst, moet men het op de juiste manier doen. Er wordt tegenwoordig over het Oranjehuis wel eens geschreven in die trant, dat vergeten dreigt te worden, dat wij ontzaglijk veel meer verplichtingen aan Oranje hebben dan Oranje aan ons.

Daarnaast was het voorheen niet alles goud wat er blonk. In ieder geval in 1911 of in 1830 was de stemming ten opzichte van het Oranjehuis niet gunstiger in ons volk dan op dit ogenblik. Men heeft de mond vol over niet-regeerkrachtige kabinetten. Men heeft van 1871 tot 1880 niet minder dan tien ministers van Oorlog versleten. Men zegt dat de partijstrijd niet hoog staat. Het was in een voorbije generatie dat een Kamerlid verklaarde; dit wetsontwerp is te gemeen om geamendeerd te worden. Of, in een nog andere karakteristieke woordspeling: „De geachte, pardon, ik bedoel: de afgevaardigde”. Op deze wijze, het is wel interessant, pleegden Baron van Dedem en jhr. Rutgers van Rozenburg in de Tweede Kamer met elkander om te gaan.

Er zijn op dit ogenblik moeilijkheden, ik stem het toe. Maar de moeilijkheden zijn niet van dien aard, dat ze niet kunnen worden overwonnen. Ze mogen ons ook niet aftrekken van de eigenlijke hedendaagse problemen, welke van de A.R.P. wezenlijk de inzet van alle energie vragen. Waar zijn wij met de krot- opruiming? Waar zij wij met de verzorging van bejaarden? Waar worden de grootouders niet als ongewenste gezinsleden als het ware buiten de deur gezet? Wat brengen wij terecht van de handhaving der individuele persoonlijkheid? Het provo-vraag- stuk, nu niet naar de zijde van het gezag, maar naar de zijde van de geestesgesteldheid, is eigenlijk een probleem van de gebrekkig door ouderen ook opgevangen jeugd. Wij zijn — en nu mag wel een ogenblik gesproken worden over de toekomst — vanuit 1966 op weg naar het jaar 2000. Staan wij, zoals wij zo dikwijls een voorgeslacht verwijten, op dit ogenblik door ons optreden in het heden de naderende toekomst niet in de weg? Ik stem toe, een christelijke politieke partij heeft het metterdaad moeilijk. Waarom? Omdat toch eigenlijk in ons allen dit leeft: wij willen het vrij prettig hebben, of iets religieuzer uitgedrukt: wij willen wel zalig worden, maar met behoud van ons voor- en achtertuintje. Wat wij metterdaad moeten willen, is een aangrijpen van het leven in verantwoordelijkheid. Hoe men dan met beginselen exerceert, — ik zeg niet dat beginselen geen waarde hebben — maar hoe men dan bij dat practisch optreden met beginselen exerceert, ik zou bijna verklaren: dat kan onverschillig laten. Want in een klein bestek, er moeten bejaardentehuizen en dorpshuizen worden opgericht, er moeten kleuterscholen en gymnastieklokalen worden gebouwd. In groter bestek: zulke gemeenschapsvoorzieningen moeten worden getroffen, dat er voor de Nederlandse jonge gezinnen nog een toekomst wenkt. En in zeer groot verband: bij het uitblijven van een derde wereldoorlog zal er in het jaar 2000 op iedere twee mensen één behoren tot het Chinese, tot het gele ras; de Aziatische en Afrikaanse volken zijn in opmars. Laten zij ons niet verwijten dat wij alleen aan onszelf hebben gedacht, dat wij ons in betrekkelijke overvloed hebben gebaad, dat wij ons nooit of te nimmer hebben willen bekrimpen en dat wij elders de meest afgrijselijke hongersnood en het meest mensonterende gebrek toelieten. Laten wij op tijd begrijpen, dat het sociale vraagstuk naar een woord van prof. De Gaay Fortman in wereldverband
op dit moment zich aandient en dat dit ook van ons als A.R.P. een bijdrage tot de oplossing vergt.

Socialisten en liberalen

Als men dan nog eens vraagt, maar wat zullen wij dan vandaag doen. ten opzichte van socialisten, ten opzichte van liberalen, dan zeg ik dit: naar de geestesgesteldheid is de socialistische gemeenschapsopvatting — en nu spreekt de christelijke partij — onaanvaardbaar. Naar de diepste overtuiging omtrent de enkeling, — misschien God voor ons allen, en

in ieder geval elk voor zich — moet het liberalisme worden afgewezen. In de praktijk dienen wij ons er van te doordringen, dat de staat ook economische macht mag oefenen, maar dat de vereniging, dat de opeenstapeling van economische en politieke macht een groot gevaar kan wezen en dat de ondernemingsgewijs georganiseerde maatschappij op dit ogenblik in particuliere handen met hulp van de staat, los van alle geleerdheid, de beste oplossing is welke zich denken laat. Wij mogen tot geen prijs aan iedere vorm van socialisatie medewerken, zij het dan al dat wij behoren te begrijpen, dat de eigendom in handen van de gemeenschap niet minder veilig, niet minder beschermd dient te wezen dan de eigendom in handen van de enkeling. Hier kom ik weer op het liberalisme. Men heeft vanmorgen aangehaald dat er jaren geleden gezongen werd: „De tijdgeest wil ons tronen." Ik heb dat lied nooit bijzonder bewonderd, maar ik kende het wel van het begin tot het einde: daar volgden de woorden „Naar Mam- mons hoogaltaar". Ik zou een christelijke partij — ik zeg niet dat dit in deze vergadering nodig is — maar ik zou een christelijke partij in het algemeen binnen het raam van onze nationale verhoudingen toch willen waarschuwen voor een gedoopt, een gekerstend liberalisme. Wij moeten goed begrijpen, dat hoe grote betekenis ook op een gegeven ogenblik de bescherming van de enkeiing heeft, deze nog niet in een grenzeloos individualisme mag ontaarden en dat juist hier de adeldom de enkeling verplicht, dat dus het economisch liberalisme, voor een christen — nu stel ik het zeer principieel — geoordeeld is.

Zo kom ik tot het einde. Ons voegt soberheid in het heilige. Wij moeten niet een te snelle overgang maken van een bijbelse waarheid naar b.v. een belastingvraag. Aan de andere zijde, wij mogen de band tussen de Bijbel enerzijds en tussen het schijn

baar niet zo verheven dagelijks beweeg van de politiek van alledag niet eigenmachtig afkappen.

Integendeel, wij moeten in dit leven altijd houden en beeldender kan ik het niet zeggen, — het beeld is trouwens niet van mij —, het geopende venster op de eeuwigheid of, zoals Bonhoeffer het heeft uitgedrukt — en deze heeft tenslotte dit woord met zijn bloed bezegeld—: „Laat het zijn dat de jongste dag morgen aanbreekt, dan zullen wij gaarne de arbeid aan een betere toekomst neerleggen, maar niet eerder."

Ons volkslied

Dus zou ik mijn betoog willen besluiten. Nog eens: een partij heeft het op dit ogenblik moeilijk. Een christelijke partij kan werkelijk alleen in ootmoed worden gediend, maar wij zijn dan toch als het goed is een christelijk-nationale partij. Hoe zijn wij dat? Ik herinner hier, zoals ik het jaren geleden ook eens bij een andere gelegenheid heb gedaan, aan de woorden van

ons volkslied. Wanneer U op Engeland ziet: daar roept de nationale hymne God Almachtig aan. Maar het geschiedt tegen de achtergrond van een Brittannië dat heerst over de zeeën; het „God save the Queen" verraadt ook wel iets van de Engelse zelfgenoegzaamheid, en van het Engelse imperialisme. De Franse zang: ..De Marseillaise" weet van de „gloire de la patrie" en deze zou onsterfelijk zijn. Maar de glorie van het Franse vaderland hangt op dit ogenblik aan de grillen van een snel verouderend generaal. Wat Duitsland aangaat: het „Deutschland, Deutsch- land über alles" heeft langs onze straten weerklonken, maar de droom van een duizendjarig rijk is niet figuurlijk, zij is letterlijk in twaalf jaar samen met de bunkers van Berlijn vergruizeld. En stel daar tegenover het Wilhelmus. Het Wilhelmus weet van David, die moest vluchten voor Saul de tiran. Het weet van de vergankelijkheid van dit leven „Graaf Adolf is gebleven in Friesland in de slag". Het weet dat wij hier beneden geen bestendige woning hebben: noch Nederland, noch een christelijke partij zal eeuwig duren. Het zal hier haast zijn gedaan. Maar wanneer het Wilhelmus, de enige nationale zang, die ook in een kerk kan worden gezongen, zonder dat het een vloek wordt, bij al dat betrekkelijke, bij al dat relatieve, bij al dat teleurstellende: wij kunnen de Wil Gods niet doorgronden — „Zo het de wil des Heren ten dien tijd was geweest", maar de Wil was anders — wanneer het Wilhelmus over dat alles gesproken heeft, eindigt het met hetgeen tenslotte ook de A.R.P. niet die van 1879 en niet die van 2000, maar de A.R.P. van nu moet bezielen; „Voor God wil ik belijden en Zijner grootheid macht — dat ik te genen tijde de Konlng heb minacht — dan dat ik God den Here der Hoogste Majesteit — heb willen obediëren in der gerechtigheid." Alleen zo wordt de uitdaging van vandaag beantwoord.